

# MÄLESTUSED

*Harald Nurk*

*Allpool on avaldatud meie muuseumi toetaja, endise viljandlase hr Harald Nurga mälestuskirjutatud muuseumi valduses olevast käsikirjast. Publitseerimiseks on valitud eelkõige need osad, mis puudutavad 1920.–1930. aastate Viljandi eluolu ja kombeid. (Koostaja.)*

## Meie pere

Olime viiekesi: isa, ema, Täta, Asta ja mina. Täta oli tädi Liisa, ema õde. Õed olid tulnud linna õmblemist õppima ja leiba teenima. Loodis oli täisikka jõudnud lastele elatist andnud väikemajapidaja-käsitöölise kohake.

Isa oli sündinud Kaarlis viielapselises peres. Ka tema vanematel polnud talu ega suuremat vara. Pärast Paistu vallakooli ja Õisu kihelkonnakooli lõpetamist pandi 16aastane poiss tuttava Viljandi kaupmehe Martin Tusti juurde õpipoisiks ja ta elas peremehe juures kostil.

Õpipoisist sai sell ja pärast mehe surma 1910 äri kaasomanik koos teise selliga. Veel enne aga – suvel 1909 – jõudis ta abielluda mu emaga.

Ka Täta olevat olnud kihlatud, aga millegipärast üksikuks jäänuna elas oma elu lõpuni meie peres. Tema hooleks oli toidutegemine, ahju- de kütmine jm. Tema oli ka lastega väljas käijaks. Pärast ema küüditamist ja Asta üksinda jäämist (ta abikaasa Edgar viidi Siberisse) oli Täta ka Asta laste hoidjaks.

Ema õmbles kogu perele, tegi sisseoste ja oli vajaduse korral isale poes abiks. Tema hooleks oli aed, kus pääle aed- ja puuvilja oli rohkesti lilli, eelkõige roose.

Mu vanemad oli vaiksed ja vähese jutuga inimesed. Ei mäleta, et oleksin kunagi kuulnud riidu. Ka vandesõnu ei kasutatud. Ainult Tätal võis vahel libiseda mõni „sarviline“ üle huulte, kui midagi läks viltu. Ema ja Täta laulsid tihti töö juures. Noortena olid nad laulnud Koidu segakooris. Isa lauluhäält kuulsin harva.

Pidudel käidi vähe, küll aga Ugalas, kus sel ajal oli ka muusikalavastusi, ja kontsertidel. Külla mindi tuttavate poole ette teatamata, lihtsalt astuti sisse. Polnud igas majas telefonigi. Ka pakkumine külalistele piirdus tavaliselt klaasi koduveiniga.

Emaja Tätaga käisid vahel juttu ajamas noorpõlvetuttavad. Üks neist viis oma lehmale meie aiaturult niidetud lopsakat rohtu. Vastutasuks tõi ta värskelt lüpstud piima. Teine – rätsepmeisteri lesk tubli pojaga, kes ise koolitas end ülikoolist läbi – käis meil peaaegu omainimesena. Teda hüüdsime millegipärast lihtsalt Prouaks.

Emaksa ja vene keele oskus polnud kuigi tugev, küll aga luges Täta üsna vabalt saksakeelseid ajakirju ja võis minulegi olla abiks mõne saksakeelse sõnaga. Isa rääkis mõlemat keelt üsna vabalt. Vene keel oli tal selge juba kooliajast, saksa keelt, lihtsamat raamatupidamist jm oli ta aga õppinud omal käel ja kursustel.

Posti tänaval elamise ajast mäletan, et isa käis korraliselt igal laupäeval saunas, alati pesu jaoks kaasas koonusekujuline nahast sumadan. Lapsi vannitati vahel köögis suures puuvannis, nn toobris. Pikal tänaval oli meil vannituba.

Nii kaugele, kui mäletan, oli mu isal alati kiilaspää, sile lõug ja karvada ninaalune. Noorpõlve piltidel olid tal tihedad juuksed ja vuntsid üleskeeratud otstega, nagu sel ajal oli moes. Kord või kaks nädalas käis ta habemeajaja juures. On jäänud meelde nimed Kulisson ja Tomson, kelle äri oli kuskil Lossi tänaval. Ises kasutasin – kui aeg oli jõudnud juba nii kaugele – ainult žiletiteri. Habemenuga meil kodus vist polnudki.

Igapäevane elu kulges üsna korrapärases raames. Enne tööle- ja kooliminekut oli hommikueine, joogiks piim ja viljakohv. Lõuna sooja toiduga oli kella 14 paiku, kui olime jõudnud koolist koju ja ka isal oli aega sööma tulla. Öhtusöök oli kella 19-20 paiku, nii kuidas pere jõudis koguneda. Joogiks oli öhtul alati tee, suvel ka hapupiim. Eineks oli laual aga kilu, sageli suitsukala ja ka vorsti või juustu. Suvel söödi palju kama.

Need mälopildid pärinevad Pikalt tänavalt praegusest Inkeri majast<sup>1</sup> möödunud sajandi kolmekümnendaist aastaist.

Öhtuti jäi pere tavaliselt istuma söögilaua äärde – samas toas, kus ka nüüd serveeritakse toitu. Isa luges tavaliselt kõva häälega ajalehte – Päevalehte ja Sakalat, emaja Asta nokitsesid mingit käsitööd, Täta luges midagi. Mina asusin teises toas oma koolitööde kallale. Neid jätkus tavaliselt paariks tunniks.

---

<sup>1</sup> Hoone ehitas krepostisekretär Oskar Gabler ja seda on tuntud ka Villa Gableri nime all. (Siin ja edaspidi kõik koostaja märkused.)

Talvel külma ilmaga istuti õhtuti kamina ees. Kamin oli praeguse raamatukogutoa nurgas. Ukseava selle kõrval – sissekäiku koridorist – täitis suur klaasustega raamatukapp, milles oli suurem osa omariikluse ajal ilmunud ilukirjandusest ja ka vanemaid raamatuid ja ajakirju. Kapis leidus aga muudki huvitavat: paksude plüüskaantega albumid, milles olid perekonnapildid, monteeritud millimeetripaksusele papile, tagaküljel uhkete kaunistustega J. Rieti fotoäri märk. Paaris pikas ja kitsamas püstformaadis albumis oli aga ka tänapäevasemaid pilte, amatöör-fotosid, vaate- ja pühadekaarte. Neid saadeti tol ajal ohtrasti.

See raamatukogutuba oli vanemate ja minu magamistoaks, samas isa töötoaks kirjutuslaua ja sellel oleva telefoniga ning siin oli ka paar nahktooli. Eri „osakondi“ eraldasid üksteisest hingedega kokkukäivatel puuraamidelt riidest varjud. Minu töölaud oli pisikeses kirikupoelses väljaehituses, otse minu vooditsa taga.

Meie pere kasutuses oli maja alumine korrus kolme suurema ja ühe väiksema toaga. Välja üüritud ülakorrusele viivat treppi lahutas vahesein. Kolmas tuba kahe eelmainitu vahel oli saal plüüsmööbli, klaveri ja raadioga. Väiksem tuba nüüdse köögi kohal oli Asta ja Täte magamistuba, mille ühes nurgas oli ka Asta kirjutuslaud.

Gümnaasiumipäevil oli mul välja kujunenud päevakava: pärast lõunasööki vaatasin põgusalt üle, mida oli järgmiseks koolipäevaks vaja ette valmistada, siis kiiresti tagasi kooli, kus ikka juhtus midagi põnevat: jalgpall või võrkpall, kergejõustik, sümfooniaorkestri harjutus... Koju sain tavaliselt kella 18-19 paiku. Siis oli aeg asuda koolitöö kallale.

Tolleaegse väikelinna koolipoisi elu oli tänapäevasega võrreldes üsna lihtsakoeline. Mingit kodust kontrolli mu käikude ja tegemiste üle polnud ega olnud selleks vajadustki. Pisut rohkem hoiti kooliajal silma peal mu viis aastat vanemal õel, kuigi ta oli üsna tagasihoidlik ja igati korralik. Tal oli juba kooliajal oma kindel kavalier – Edgar, ta tulevane abikaasa. Edgar tohtis teda ka kodus külastada. Vahel tuli ta viiuliga. Asta klaverisaatel mängiti siis lihtsaid populaarseid viisikesi. Minule olid sel ajal „pruudid“ rohkem eemalt vaatamiseks. Olin vist liiga arg.

Mul on tõsiselt kahju, et ma tol ajal ei osanud uurida vanemate varasemat elukäiku. Neil oli pärast abiellumist sündinud kaks last, kes mõlemad surid vaid paariaastasena. Mis haigus viis nad hauda? Kuidas tutvusid mu vanemad teineteisega? Kus elati esimestel abieluaastatel?

Neile küsimustele pole enam vastajat.

Isa oli olnud Vabadussõjas. Seda kinnitas mälestusmedal<sup>2</sup>. Uduselt mäletan räägitavat ka kunagisest elamisest Jõhvis. Juba enne Esimest maailmasõda oli isa firma Nurk & Ungerson kaasomanik. Valitsusvõimude vahetus ja tohtu inflatsioon hävitasid kogu vaevaga säästetud varanatukese. Omariikluse ajal taas üles ehitatud kodu ja äri purustas kommunistlik okupatsioonivõim. Viimane ei leppinud aga ainult materiaalse vara röövimisega. Tuli hävitada ka inimesed, kes olid võimelised mingit vara koguma.

Nagu enamik küüditatud mehi, loeti ka mu isa tagantjärele arreteerituks. Ta hukati „erikohtu otsusel“ Sverdlovskis 20. aprillil 1942. Pärast Stalini surma ta „rehabiliteeriti kõigi õiguste taastamisega“. Mida see rehabiliteerimine pidi tähendama, jääb küll punavõimude hästi varjatud saladuseks. Isa oleks aga ka hukkamiseta vaevalt suutnud Siberis nälja, külma ja raske tööga palju kauem vastu pidada. Sügisel 1939 oli tal lõhkenud pimesool. Sellest tekkinud mürgitus paranes visalt. Ta kandis mingit elastset sidet.

Ema küüditati Tomski oblasti Tšainski rajooni. Tänu hääle õmblemis-  
oskusele elas ta endale määratud 10aastase „karistuse“ üle üsna rahuldavalt. Kui siis mingit vabastamise teadet ei tulnud, asus ta omal algatusel koduteele. Ettevaatuse mõttes ei julgenud ta kohe asuda kodulinna, vaid peatus lühemat aega mu onu juures Nõmmel. Peagi saadeti ta aga „illegaalselt lahkununa“ Siberisse tagasi. „Legaalselt“ koju sõita sai ta alles pärast Stalini surma 1956. Muidugi omal kulul ja Asta, kahe lapse ja mu vana tädiga üksinda jäänud õe tagatisel hoolitseti ka ema ülalpidamise eest. Oli ju Asta mees Edgar samuti Siberis. Spetsialistina (ta oli teedeinsener) oli ta Siberi-elu pisut kergem kui paljudel saatusekaaslastel.

Edgar sattus Siberisse ilmselt sellepärast, et ta oli õppinud Saksamaal Karlsruhe tehnikauilikoolis, seega eventuaalne Saksa spioon! Ühel õhtul ei tulnud ta enam töölt koju. Astale ei antud ta kadumise kohta mingit teavet. Pärast kümmet aastat Siberis ei saanud Edgar koju, vaid oli asumisel Alma-Atas. Ta aitas mu ema koju sõidu rahastamisega.

Astal oli kirja teel kontakt emaga Siberis, hiljem ka Edgariga. Meil omakorda oli pärast Stalini surma kontakt Astaga. Avanes võimalus saata Rootsist kinkepakke.

Kuna Edgar ei lootnud niipea kodumaale pääseda, abiellus ta asumisel

---

<sup>2</sup> Tegemist oli Vabadussõja Mälestusmärgiga osavõtjatele.

samuti Siberist läbi käinud venelannast gümnaasiumiõpetajaga. Asta oli sanatooriumis ravil olles tutvunud Siberis olnud mehe Arved Luksepaga, kellega abiellus 1970.

Arved suri 1982. aastal. Ka Edgari teine abikaasa suri. Suveks 1990 oli olukord muutunud niivõrd, et Edgar sai jälle tulla kodumaale ja Astaga uuesti abielluda! See õnnelik kooselu kestis aga ainult neli aastat. Oktoobris 1994 suri Edgar ja juulis 1998 Asta. Nende kahel lapsel (Peeter, \*1939 ja Karin, \*1942) olid selleks ajaks juba oma lapsed.

Emma sai kodus elada 18 aastat. Ta oli üsna kõbus, aga kannatas kätes reumavalu. Siberis oli ta jäänud hambutuks. Viimased paar aastat pidi ta olema voodis pärast seda, kui mootorratta ette jäänuna oli saanud põrutuse. Ta suri 88aastasena veebruaris 1974. Ka Tāta oli paar viimast eluaastat peamiselt voodis. Ta suri 87 aasta vanuses 1979.

Isa kunagiseks unistuseks oli olnud töötada kõvasti ja säästa kuni 60-aastaseks saamiseni, et siis koos emaga elada oma kodus. Selleks ajaks pidid ka lapsed olema koolitatud. See küllaltki tagasihoidlik unistus ei täitunud. Isa tundmatu asukohaga haud on Siberi mullas, ülejäänud pere hauad aga Viljandi Riia maantee kalmistul.

## Kool

Kolm esimest kooliaastat möödus nõ mængult, jätmata erilisi mälestusi. Sama võib öelda ka järgneva, II astme algkooli (5. ja 6. kl) kohta Maagümnaasiumis. Mälupildis püsib siiski alati sõbralik ja abivalmis klassijuhataja Jaan Mark, keda võiks võrrelda õpetaja Lauriga Lutsu „Kevades“. Suurem osa neist koolivendadest jäi mu klassikaaslasteks ka Maagümnaasiumis.

Gümnaasiumiaja kohta olen kirjutanud lookese „Mälestusi Viljandi Maagümnaasiumist ja selle XVI lennust“ (masinakirjas, piltidega), milles oli juttu koolist üldiselt ja mälestusi nii õpetajaist kui koolivendadest. Need mälestuskillukesed peaksid leiduma kooli muuseumis.<sup>3</sup>

„Humanistina“ alustasin õpinguid humanitaarharus, sattusin aga sel ajal toimunud koolide koondamise tulemusena kommertsharusse! Et poistekoolis pidi alles jääma ainult kaks haru ja reaalharu igal juhul pidi

<sup>3</sup> Viljandi Maagümnaasiumi muuseumis asuva käsikirja täpne viide – **Nurk, Harald**. Mälestusi Viljandi Maagümnaasiumist ja selle XVI lennust. Stockholm, 1995.

säilima, ohverdati väiksem humanitaarharu kaubandusteadusele. Jäeti aga alles ladina keele õppimise võimalus alternatiivina kommertsharu õppekavas ette nähtud vene keelele. Kommertsala õppeained – eriti raamatupidamine – tundusid vastumeelsena, küllap vist ka sellepärast, et need polnud oma valitud. Ei osanud tol ajal arvata, et just see ala kujuneb hilisemas elus mu leivatööks.

Õppeainetega, eriti keeltega, polnud mul raskusi. Pean aga ausalt tunnistama, et mingi auahnuse pisik sundis vahel pingutama. Nii käisin lühemat aega inglise keele eratundides. Jäi aga küllalt aega üle ka muuks.

Koolil oli korralik sümfooniaorkester ja entusiastlik muusikaõpetaja Joosep Saar äratas meis huvi klassikalise muusika vastu. Mängisin kontrabassi. *Jazz*-muusika pole mind kunagi võlunud. Mu pinginaaber Valter oli tubli viiuldaja ja kooli „kontsertmeister“. Teda ja vahel ka mõnda teist solisti saatsin klaveril. Et esitatud palad polnud eriti rasked, tulin selle tööga enam-vähem toime. Koolil oli muidugi ka meeskoor ja kuna kommertsharus oli tüdrukuid, lisaks segakoor. „Kommersandina“ kuulusin just viimasesse, mis mulle eriti ei meeldinud. Laulsin see-pärast ka meeskooris, muidugi bassi. Pürgisin „sügavuste“ poole, sihtisin madalat C-d. Sel ajal see ei tahtnud kuidagi korda minna, hiljem, 50 aastat meeskooris lauldes on see vahel õnnestunud.

Koolipoisse on alati huvitanud sport: suvel jalg- ja võrkpall, ujumine ja kergejõustik, talvel suusatamine. Jäähoki oli meil sel ajal üsna tundmatu. Mängiti küll jääpalli, aga uiskudel pole ma kunagi päris kindlalt seisnud. Ka jalgrattasõidu õppisin õieti ära alles paguluses.

Ma polnud mingi tippportlane. On meelde jäänud paar arvu: kaugushüppes 6.02 (ainult meeter vähem toleaegsest Eesti rekordist), 100 meetri jooksus 13,2. Olin paaril korral kaasas läbi linna teatejooksus Sakala<sup>4</sup> meeskonnas. Mul oli aga varuks veel üks „spordiala“, milles mul polnud võistlejat: sain liigutada kõrvu, korraga või ükshaaval.

Huvi laskespordi vastu tärkas kevadiste riigikaitse õppuste laskevõistlustel. Lasti väikekalibriilisest püssist 50 m distantsil. Lõpuklassis tulin kooli meistriks, kuigi mitte päris õiglaselt. Meist paar aastat vanem ja veidi vabamate kommetega koolivend laskis oma isikliku relvaga välja meistriklassi normi, minu tulemus piirdus I klassiga. Too meisterlaskur oli juba varem saanud paar hoiatust koolikorra vastu eksimise pärast ja nüüd jõudis ta just enne kooli lõppu teha veel ühe pahanduse.

---

<sup>4</sup> Tõenäoliselt spordiklubi Sakala.

Tulemuseks oli koolist väljaheitmine. Ta lõpetas gümnaasiumi teisel. Tookord sain aga mina auhinnaks lennu Viljandi kohal. Südametunnistuse rahustuseks võin siiski öelda, et kaks aastat hiljem sõjaväeteenistuses täitsin ma ka meistriklassi normi, ületades tema tookordse tulemuse paari silmaga. Paar pisemat auhinda sain hiljem Tartus üliõpilaskonna laskevõistlustel.

Tolleaegse väikelinna koolinoore elu oli üsna lihtsakoeline. Joomine ja suitsetamine olid kõvasti karistatavad, „seksitamine“ võis viia koolist väljaheitmisele. Öine väljasviibimine mõjuva põhjuseta oli keelatud. Ka kinos tohtis vaadata ainult noorsoole lubatud filme, eeskätt odavatel õpilasetendustel.

Kinos käidi muidugi ka salaja, sonimütsi ja muid moondamisvahendeid kasutades (kooli vormimütsi kandmine oli sunduslik), küllap just põnevuse pärast. Mind kino eriti ei meelitanud.



Abituriendina 1936. a.

Algkoolis ja veel pisut hiljemgi oli nagu endastmõistetavaks hobiks kirjamarkide kogumine. Lühemat aega oli populaarne kirjavahetus soome koolinoortega. Ei mäleta siiski, et sellest oleks arenenud püsivamaid sõprussidemeid.

Tüdrukute koolidega – neid oli kaks, haridusseltsi gümnaasium ja naiskutsekool – olid kontaktid igati kombekohased ja korrapärased just esimesega: vastastikused teeõhtud koos õpetajatega, koolipeod, tantsukursused haridusseltsi kooli saalis, kelgutamised koos selle juurde kuuluva kerge kurameerimisega. Olin tüdrukute seltskonnas üsna vilumatu. Millest alustada juttu? Iseasi poiste seltskonnas. Sääl võisin vahel olla ninamehekski.

Arvan, et mu kooliaeg langes õnnelikumale ajajärgule Eesti kooli ajaloos. Eesti oli hiljuti vabanenud võõrast ikkest ja jõudnud üles ehitada oma koolisüsteemi korraliku emakeelse hariduse saanud võimeka õpetajaskonnaga. Saime teadmistele hää aluspõhja, mida hiljem ka võõrsil pole olnud vaja häbeneda. Ülemaailmne majanduskriis oli õnnelikult

ületatud. Toimus hoogne ülesehitustöö nii majanduse, kultuuri kui rahvusliku iseteadvuse aladel. Käivitus uusi huvitavaid aktsioone ja üritusi: raamatuaasta, nimede eestistamine, kodukaunistamine, võidupüha ja emadepäeva pühitsemine jmt. Kriisipilved Euroopa kohal tundusid veel kaugeina. Olime õnnelikus teadmatuses varitsevast katastroofist.

## Isa saapakauplus. Viljandi kaupmehed

Mu isal oli saapa- ja nahakauplus. Põhikaubale lisaks müüs ta ka kingsepa töövahendeid ja tubakakaupu. Esimene kauplus – üle võetud pärast peremehe Martin Tusti surma koos teise selli Andrei Ungersoniga – asus Lossi tänaval kahekorruselises kivimajas (vist Romanzovi maja)<sup>5</sup>. Pärast Andrei surma tuli kaasomanikuks ta vend Jaak Ungerson, mu ristiisa. Kauplus asus siis madalas puumajas Lossi ja Tartu tänava nurgal, praeguse hotelli kohal. Maja lammutati ja kompanjonid läksid lahku. Isa kauplus kolis jälle Lossi tänavale, seekord üsna Väiketuru tänava nurgale Eitelbergi majja.

Mäletan hästi seda viimast kauplust. Isal olid abiks kaks selli, vahel ka õpipoiss ja kassapreili, kes istus kohe ukse kõrval. Kahes seinas olid letid ja nende taga laeni ulatuvad riulid. Poe ühes otsas oli klaasseinaga eraldatud pisike kontor ja õuepoolses tagumises toas seisis töölaud, millel isa ise mõõtis välja ja lõikas parajateks tükkideks suuri tallanahku.

Igal müüjal oli eri värvi tšekiplokk. Ärarebitavale osale kirjutatud müügisumma maksis ostja kassas, kus need tšekid riputati värvide järgi teravikele. Plokki jäänud kontsud arvestati õhtul kokku, samuti arvestas kassapreili tšekid värvide kaupa kokku. Summad pidid siis klappima iga üksiku müüja kohta ja kassas oleva rahaga. „Kassaautomaadiks“ ja üldse ainsaks kontorimasinaks oli muidugi arvelaud, millega tuli töötada ka mul raamatupidajana esimese nõukogude okupatsiooni ajal. Kaup pakiti alati paberisse ja pakk köideti nõõriga. Umbes nii nägid vist sel ajal välja ka teised mu kodulinna kauplused.

Saapaid ja kingi oli kolme sorti: ševroonahast kergemaid jalatseid, kroomnahast tugevamaid ja juhtnahast veekindlaid saapaid. Tootjaist oli sel ajal tuntuim Union, aga mäletan hästi ka Ovaldi ja Flamingo kaubamärki. Kalosse ja kummikingi tootis Põhjala, aga kalosse tuli ka Nokialt.

<sup>5</sup> Romanzovi maja asus Lossi ja Tartu tänava edelapoolsel nurgal ning põles tugevasti 1944. aasta septembritulekahjus. Hiljem hoone lammutati.





Lossi tänav 20. saj algul. Paremäl esiplaanil Romanzovi maja. Foto A. Livenström. Viljandi Muuseumi fotokogu.

Tuntav osa müüdnud jalatseist oli käsitöö. Paar kingseppa valmistas tellimisel seeriatega viisi kingi ja saapaid individuaalsete mõõtude järgi.

Omaette kundenäe liigi moodustasid paar laadakaupmeest, kes võtsid komisjonimüügiks kaasa jalatseid ja siis – enamasti nädalalõppudel tagaukse kaudu – andsid aru müüdust ja võtsid kaasa uut kaupä.

Tubakakaupadest domineerisid paberossid. Sigarette suitsetas peenem rahvas ja enamasti ikka nn pitsi otsas. Sigareid osteti harva, küll aga piibutubakat. Tubakamargid kandsid eksootilisi nimesid: Jaava, Trapesund jms. Vabariigi algaastail tegutsenud paljust tubakavabrikutest olid jäänud töötama Laferme, Astoria ja ETK Tubakavabrik.

Äride lahtiolekuaja kohta kehtisid ranged eeskirjad (vist kl 8–17). Kui uks juhtus olema avatud mõni minut kauem, oli varsti tänaval patrulleeriv kodanik meelde tuletamas.

Äritunnistusi oli kolm järku: I hulgemüügiäridele (mida Viljandis vist polnudki) ja tööstusele, II hulgi- ja jaemüügiks, III ainult jaemüügiks ja käsitööstusele. Isal oli teise järgu äritunnistus. Lisaks poes müüdavale varustas ta maakaupmehi, kelle kaupade sortiment pidi olema suur, aga vajatavad kogused olid liiga väikesed otse tootjalt toomiseks.

Sisseostetud kaup tuli kohale enamasti raudteed kaudu. Toojaiks jaa-

mast olid Pajud: isa hobuse ja plaanvankriga, poeg veoautoga. Sama veoautot, aga pikkade istepinkidega varustatult ja kaskedega ehitult kasutati igasuviseks väljasõiduks Loodi männikusse.

Maakaupmeestele saadeti kaubapakid enamasti liinibussidega, mis väljusid bussijaamast toleaege põllumeeste seltsi, nüüdse kaubamaja tagant õuest. Viijaks oli tavaliselt voorimees, kes teadis nii bussiliine kui väljasõiduaegu ja tuli ise küsima: „Kas on kedagist viia?“

Isa oli kauaaegne Viljandi Kaupmeeste Seltsi abiesimees. Esimeheks oli – samuti kauaaegselt – apteeker Jürgens. Isa oli palju aastaid ka kaupmeeste esindajaks tulumaksukomitees, kus arutati äride tulumakse. Polnud ju enamikul äridel kahekordset, bilansiga lõppevat raamatupidamist, rääkimata kontrollivatest kassaaparaatidest. Inventuuri tehti kord aastas, reeglina aastavahetusel.

Poliitikaga isa ei tegele. Lühemat aega oli ta siiski linnavolikogus Majaomanike erakonna esindajana. Kaitseliidus oli ta, nagu enamik kaupmehi, toetajaliikmena.

Millegipärast toimus meie perekondlik suhtlemine eeskätt riidekaupmeestega (Tilk, Mikal ja Laane), küllap vist õpipoisi- või selliajast jäänud sidemete pärast. Vastandina minu isale abiellusid teised kaupmehed alles küpses eas, mitu oma kassapreiliga.

Ainsa hobina isa töörohkest elust mäletan veeremängu (keeglit) Koidu majas Jakobsoni tänaval. Lühemat aega mängiti meie kodus neljapäevaõhtuti koroonat, mis sel ajal oli populaarne seltskonna- ja võistlusmäng.

Viljandi jalatsikauplusist on mulle nooruspäevilt meelde jäänud Johan Järs, Union (M. Treufeld) ja Viljandi ainukese kaubamaja Põllumeeste Seltsi Kaubanduse Osakonna saapapood. Eesti vanemaid saapaärisid Märt Märtik & Poeg oli juba tegevuse lõpetanud.

Üsna suur osa Viljandi äridest kuulus juudi soost omanikele: valmisriided ja mütsid – Blumberg, Epstein, Schugol; riidekangad ja kübarad – Kremerid; lauanõud, veinid jmt – Donde; karusnahad ja mütsid – Hoffid; kella- ja kullasepakaubad – Abel; käsitöö- ja pudukaubad – Eitelberg; plekissepatööd – Blumberg. Oli vist teisigi. Nimetamist väärrib, et Viljandi Helikunsti Seltsi Meeskooris laulsid solistidena Abel ja Donde. Vabatahtlikul tuletõrjel oli juudi lentsalk, kes sageli oli tulekahjudel esimesena kohal. Juudi lapsed käisid algul Viljandi Saksa Erakoolis, tulid aga pärast Hitleri võimuletulekut üle Eesti koolidesse. Ei mäleta, et meil oleks tekkinud probleeme või lahkkelisid rahvuslikul pinnal.

Kaupade valik toleaege Viljandis oli üsna suur. Enam-vähem kõik

kaubaliigid olid esindatud. Müüdi isegi autosid (firmat ei mäleta), kindlasti aga mootorrattaid (Kirkal) ja jalgrattaid (Kalpus).

Uitan mõttes kodulinna mööda Lossi tänavat. Laidoneri platsi ääres on Parri elektri- ja fotokaupade äri, kust kunagi ostsin fotopaberit. Mu isa poe kõrval oli ühel pool Laane riidekauplus, teisel pool delikatess- ja toidukaubad Soliid, omanik Vollmann, kelle täiesti kiilaspäine vana ema elas samas majas. Üle tänava olid Kelvetsi koloniaalkaubad (hiljem Mikali riidepood). Vist selle kõrval oli muusikariistade ja raadioäri Esto-Muusika. Lossi ja Tartu tänava nurgal järvepoolsel küljel oli Stedingi rohukapulus ja selle vastas Tänavaga pagariäri, viimase kõrval Tartu tänaval Veldemanni rauapood ja talurahvakauplus, mille nurgas asetsev heeringatünn aitas levitada talurahvapoodidele iseloomulikku hõngu.

Edasi mööda Lossi tänavat oli Sakala talitus, kust käisin juba lehe ilmumise päeva õhtul värsket lehte toomas. Vist peaaegu Viljandi kohviku vastas (tol ajal mingi teise nimega)<sup>6</sup> oli Kurriku kondiitriäri piskese kohvikuosaga ja selle kõrval õpetajate kooperatiiv Õpistu, kust osteti koolitööks vajalikku. Veel edasi samal tänaval oli Tamera fotoäri, kes ilmutas mu filme (kopeerisin enamasti ise). Kohviku kõrval oli ajalehekiosk, mille omanik Vagner täiesti pimedana oskas erisuguseid rahasid imetlemisväärse täpsusega lugeda sõrmeotsade abil. Lossi ja Posti tänava nurgal Tallinna tänava poole olid piimapood ja lihapood, Posti ja Mäe tänava nurgal aga Ringi raamatupood, kus kulus tuntav osa koolipoisi taskurahast kirjamarkide ostmiseks.

Oli veel pagareid ja kondiitreid, lihakarne, sööklaid ja restorane, oli lillepoodegi. Ei puudunud ka vanakraamikauplus, mis asus Väike-Turu tänava sopis, praeguse reisibüroo kohal<sup>7</sup>. Selle omanik oli, kui mäletan õigesti, Grigori Schaljägin, hilisema eestistatud nimega Ülo Sinisalu. Sellel poel hoidis silma politsei, kuna vanakraami päritolu suhtes võis vahel tekkida kahtlusi.

Meenub ka üksikuid tegelasi. Üheks meeldejäavamaks oli lüheldast kasvu rangjalgadega vanem mees, kes ümmarguses vineerkartongis kandis välja Pulli kondiitritöökoja imehäid martsipanglasuuriga torte. Pulli tordid kuulusid iga suurema perekondliku peo juurde.

Loetelu võiks jätkata veel kaua, aga keda see peaks huvitama. Üsna vähe on veel neid, kellele need nimed midagi ütlevad. Vanad poed on

---

<sup>6</sup> Tegemist oli Johannes Rummo kohvikuga WILESKO.

<sup>7</sup> Siin on tõenäoliselt mõeldud endist Hetika reisibürood.

kadunud. Nende asemel on haljasalad või uued moodsad ärid.

Mitmed Viljandi kaupmehed ja ametnikud veetsid oma suvepuhkuse Pärnus. Seda sai nautida ka meie pere, isa ise aga lubas endale puhkust tavaliselt ainult nädala.

## Viljandi „kujusid“<sup>8</sup>

Väiksemas linnas, kus kõik tunnevad kõiki, leidub tavaliselt „originaale“, st teiste hulgast millegi poolest silma torkavaid inimesi. Neid leidis ka Viljandis. Neist on kirjutatud Viljandi Muuseumi aastaraamatutes ja Sakala Kalendrites. Meenutan vaid mõningaid, kes aastakümnete tagant on jäänud mälusoppi.

Omapäraseimaks kujuks oli tädi Matilde, õige nimega Johan Larm. Too omaehitatud majakeses üksinda elunev mees armastas nii kodus kui õhtustel jalutuskäikudel kanda naisterõivaid paljude pitside ja uhke laiaäärse kübaraga. Ta ei tülitanud kedagi ega ole ka teada, et keegi oleks tülitanud teda ta omapäraste harjumuste pärast.

Sõbralik ja koolipoistega meeleldi kontakti otsiv oli Vabadussõjas põrutada saanud vapper leitnant Vastisson, eestistatud nimega Kõue. Ta oli alati kergelt eetri- või liikvajoobes ning viis jutu ikka sõjasündmustele.

Kohtuasjades hästi kodus oli Soa Ann – tubli tööinimene, kelle eralust ei teatud õieti midagi, aga kelle kohtuprotsessidest väimeeste ja tütarde kavaleridega oli tihti juttu ajaleheveergudel. Advokaate ta ei vajanud, kuna tundis seadusi paremini kui mõni noor jurist.

Kohtule ja ka politseile hästi tuntud olid kaks tüsedat kuju ja lohaka välimusega härrasmeest, Jüri Kõll ja Eduard Viilup. Mõlemad olid lähemat aega ka linnavolikogu liikmed Vabameelsete ja Üürnike Koondise esindajaina. Sinna valiti nad, sest rahvas soovis nalja saada. Paraku võeti tol ajal nagu tänapäevalgi valimisi ja erakondi üsna kergelt. Ja seda nalja saigi, kui Kõll – sageli ebakainelt – peaaegu igal koosolekul esines arupärimiste ja isiklike solvamistega, kuni ta linnapää palvel siseministri otsusega volikogust eemaldati. Tema asendajaks kutsutud Viilup samast erakonnast jätkas samas stiilis. Kõrgpunktiks oli terve päeva kestnud kohtuprotsess, milles nad vastastikku süüdistasid teineteist. Täiskiilutud kohtusaalis oli lõbu laialt.

---

<sup>8</sup> Loe ka näiteks **Raudla, Heiki**. Lugusid endisaegselt Viljandist. – Viljandi Muuseumi aastaraamat 2003, lk 176–186, Viljandi 2004.

Kohtuga oli vahel tegemist ühel noorukil Mustlase-Alil, õige nimega Ali Mitrovskil. See füüsiliselt tugev ja pisut looduslapselike arusaamadega hääsüdamlik poiss ei teinud selget vahet oma ja võõra omandi vahel. Kord sattus ta kohtusse mingi raske raudpommi varguse pärast. Kohtuniku küsimusele, mida ta selle pommi mõtles teha, vastas Ali, et vajab seda treenimiseks. Kohtunik katsus pommi kahe käega kergitada. Ali vibutas siis pommi ühe käega kohtunike imestuseks. Pisikese vahemärkusena mainin, et mustlased Eestis kandsid peamiselt kahte perekonnanime: Mitrovski ja Indus. Ühe Indusega (eesnime ei mäleta) puutusin kokku sõjaväeteenistuses. Oli igati tore ja teistega hästi seltsiv nooruk; kirjaoskamatu, aga õppis selle ajaga vähemalt oma nime üsna korralikult kirjutama.

Õigusenõudjate kõrval oli Viljandis suuri mehi ka sõna otseses mõttes. Tänaval võis vahel kohata erakordselt suurt kodanikku Suurt-Saart. Tema võimas kogu äratas aukartust ja peletas eemale nii mõnegi korralikku. Veelgi tugevam oli 2,18 m pikkune ja mitme mehe jõudu omav Pikk-Juku, täisnimega Juhan Riiman – Vastseliinast pärinev, vähese kooliharidusega, rahulik ja häätahtlik mees. Tihti töötas vahetades oli ta üsna liikuv. Viljandis nähti teda peamiselt ta viimaseil eluaastail, kolmekümnendate aastate keskel. Ta suri üsna noorelt. Ka ta õde, vend ja ta enda lapsed olid pikad inimesed.

Omamoodi andega varustatud oli kellassepp Kärner: ta kuulis palja kõrvaga Tallinna ja Türi radiojaamade saateid. Astma pärast käis ta ka talvel külmaga lahtise kaelusega.

Silmade ette kerkib notar Seene kuju. Oma keepmantli, laiaäärse kaabu, jässaka kasvu ja hästipöetud habemega meenutas ta tööpoolest seent. Agar seltskonnategelane proviisor Luik oma ümmarguse näo ja ka üsna ümmarguse kehaga oli kergesti kujutatav karikatuuris. Ja nagu varjudena kaugest minevikust kerkib Tallinna ja Posti tänava piirkonnas vaimusilma ette paar vanemat daami – Stifiti-preilid, alati pikas mustas rüüs ja paaril neist nina veidi deformeeritud nooruses põetud haiguste pärast.

Paljud neist kujudest on jäädvustatud šaržide või karikatuuridena mu koolivendade Joki (Henn Arvo, endise nimega Johannes Kõpman) ja Eia (Evald Reier) käe läbi. Jok istus gümnaasiumi algklassides just minu ees pingis. Tundide ajal joonistas ta pidevalt nii õpetajaid kui klassivendi. Minustki tegi paar tabavat visandit. Meist teistest paar aastat vanemana tundus ta täiskasvanum ja alati hää huumori-

ga. Kohtasin teda viimati Montrealis 1963. Ta oli agar seltskonnategelane, kõva laulumees ja oma erialal üsna korralikult nime teinud. Viljandiga olid seotud veel teisedki tublid karikaturistid: Valtmanid, Oss Veldeman (Ove) jt.

Kodulinna küllastades uitan alati Riia maantee kalmistul. Nii palju tuttavaid kujusid kerkib silmade ette! Riste ja hauaplaate vaadates meenuvad praost Jaan Lattiku sõnad: kaks aastaarvu ja nende vahel ainult kriips, mis peab hõlmama kogu pikka eluteed kõigi rõõmude ja muredega.

## **MEMOIRS**

Harald Nurk

In this yearbook the memoir fragments of Mr. Harald Nurk, a sponsor of our museum and former inhabitant of Viljandi, from the manuscript retained in the museum are published. The fragments mainly include those parts of the manuscript that talk about the daily life, habits and well-known people in Viljandi in the 1920s—1930s. (Editor)